

Урматова А.Д.

**К. АКМАТОВДУН "МУНАБИЯ" АНГЕМЕСИНДЕ КЫРГЫЗ АЯЛЫНЫН
ТАТААЛ ЖАН-ДҮЙНӨСҮНҮН БЕРИЛИШИ**

Урматова А.Д.

**ОТРАЖЕНИЕ ДУШИ КЫРГЫЗСКОЙ ЖЕНЩИНЫ В ИСТОРИИ
"MUNABIYA" К. АКМАТОВА**

A.D. Urmatova

**REFLECTION OF THE SOUL OF KYRGYZ WOMEN IN THE STORY
"MUNABIYA" К. АКМАТОВА**

УДК:371/75.15

Макалада аталган аңгеменин учурдагы улуттук адабиятта анчейин элес алынбаган аялдын образын ачууда автордун чыгармачылык дарамети аныкталат, каармандын жан-дүйнөсүндөгү абал көркөм деталдарда чагылдырылат.

The image of woman is described in the below article and the authors creative possibilities are clarified, so the inner world of the hero is displayed in details.

Эл ичинде айтылган накыл кептердеги «Миң уккандан, бир көргөнүн артык» дегендей, чыгарманын өзүнөн окуп таанышканың алда канча таасирдүү. Анткени аны окуп жатып, каармандар дүйнөсүнө аралашып, өз көзүң менен көргөндөй, ал окуя көз алдында болгуп жаткандай болосуң. Ошону менен бирге эле, кандай гана нерсе болбосун аны жети өлчөп, бир кесиш керек деген тыянакка келесиң. Жазуучунун дагы бир окумуштуулардын жана окурмандардын жылуу пикирлерине арзыган чыгармасы «Мунабия». Автордун бул аңгемеси «1986-жылдын мыкты чыгармасы» деген байгени жеңип алган жана аңгеме боюнча театр сахнасында, теле экранда пьесалар коюлган. Бу да болсо автордун кыргыз совет адабиятында аялдардын образын жаратууда кошкон салымы. Бул туурасында филология илиминин доктору, профессор Л.Укубаева: «Азыркы учурдун урунттуу маселелерин аялдардын турмушуна, жашоо-эмгектенүүсүнө тыкыс байланыштуу карап, ал аркылуу кыргыз аялдарынын образдарын реалдуу, толук кандуу түзүүдө жазуучуларыбыз А. Саспаев («Каяша»), Ө. Даникеев («Кыйый кезең»), К.Жапаров («Менин махабатым»), К.Акматов («Мунабия») ж.б. ийгиликтүү аракет жасап жатышкандары байкалат»¹ – дейт. Мындай кыргыз аял затынын татаал жан-дүйнөсүн анын нравалык-психологиялык проблемаларын терең ар тараптуу көркөм иликтөөгө алган чыгармалар бүгүнкү күндө да өнүктүрүүнү талап кылат. Жазуучунун «Мунабия» аңгемеси - реалдуу турмуштан алынган чыгарма. Аны автор да ырастайт. Бирок ошол чыныгы турмуштук көрүнүштү көркөм чындыкка айландырып, аны элге жеткиликтүү кылып элге тартуулоо - чоң жүк. Ал окурмандар тарабынан кандай, кабыл алынат жана окумуштуулар арасында кандай ой-пикирлерге арзыйт? - деген сыяктуу суроолор кандай

гана чыгарма болбосун аны коштоп турары анык. Буга албетте, өз жолунда үзүрлүү эмгегин жаратып, талбай эмгек менен изденүүдө келаткан сүрөткерлерге жакшы ийгиликтерди алып келет. Анткени алар кайчы пикирлерге чөгүп калбай, алкоолорго аша чаап кетпей уламдан-улам, өрдөн-өргө карай жүрүп отурат. Автордун ушундай сүрөткердик шыгынан жаралган чыгармаларынын бири - учурда сөз болуп жаткан аңгеме

Аңгеме чыныгы турмуштук окуядан жаралган чыгарма - аны автор «Мунабия - Боз -Терек айылында жашаган жалгыз бой аял болгон. Ал эл арасында дайым өзүн намыскөйлүк менен бийик кармап жүрчү. Анын табышмактуу тагдыр сыры мени кызыктырар эле. Кийин анын образын чыгармада жараткам», - деп эскерет. Автордун бул психологиялык - драмалык чыгармасында айылдык бир үй - бүлөнүн турмуш - жайы жана Мунабиянын драмалуу тагдыры баяндалат. «Мунабия» аңгеме идеялык багытынын тереңдиги жана жогорку көркөмдүк сапаты менен айырмаланып турат. Сүрөткер адамдын нарк-насилин аңгемедеги трагедия аркылуу сүрөттөө менен таразалайт. Ошондой эле, өмүрдөгү эн ыйык «аруу сезимине» толук бакытка ээ боло албай калган Мунабиянын образын жазуучу өтө чоң чеберчилик - кылдаттык менен жараткан. Чыгармада анын сезиминен айырып, ага көрө албастык менен мамиле кылган адамдар, анын ички жан-дүйнөсүндөгү аруулук тазалыктын, бирөөгө жамандыгы, зыяны жок чыныгы адамдык сезимдерин көрө алабастык, кызганчаактык жеңип, адамдарга тайкы көз-караш менен карап, ошонун негизинде жашаган адамдар. Сүрөткер бул каарманын өз сөзү менен сыпаттап-шөкөттөбөйт, аны Жанузактын уулунун эскермесинде: «...Мен эси жок ошого шердене түшүп чындап эле тигил апамдан запкы көрүп жаткан аялга улам барып катылып калам эми ойлосо апамдан бир топ жаш кичүү Мунабиянын ошондо суйсалган келин курагы экен»². Эпизоддогу мындай анын эскермесинен улам биздин көз алдыбызга сымбаттуу, кайраттуу, токтоо, эрктүү жана ошол эле убакта сырдуу жашаган жаш аялдын элеси жаралат. Демек, табият бир эле мезгилде Мунабияга бири-бирин толуктаган эки башка сапаттык көрүнүштү ыйгарып жатат. Биринчиси, Мунабияны эл алдында кеп-сөзгө калтырган, аны өмүр бою жалгыз жашашына себеп

болгон (үй-бүлө курууга мүмкүндүк бербеген) өз эркинен тышкары турган дүйнөдөгү эң ыйык адам баласына табигат тарабынан тартууланган эй күчтүү улуу «махабат» сезими! Ал эми экинчиси болсо, анын жалгыздыгына карабай адамды өзүнө тартып турган анын эл алдында өзүн бийик кармап жүргөн токтоо, майтарылбас кайраттуу мүнөзү. Бирок табияттын ушундай ага тартуулаган жакшы касиеттери ага жардам бермек турсун, кайра аны ушак-айыңга туш кылат. Мисалы: «Энендин өлгөнүнө эки жылдан ашты. Жанузактын беш бала-сы бирдей жүрүп карыган атаарды ээн үйгө жалгыз таштадынар, Мунабия деген бир мастанга бечара кишини тебелеттинер. Ал жүзү кара энеңерден калган оокатты бүтүндөй үйүнө ташып кетти. Апанар тирүү кезинде ырыс төгүлүп турган ордоңорду бүлдүрүп, төгүп-чачып жатат өлүгүңдү көрөйүн»³. Мындай күтүлбөгөн жерден болуп кеткен окуя каармандарды бириктирип турат. Мында аты-жөнү белгисиз ачуу жазылган каттын келиши окуянын чиеленишине алып келет. Жазуучунун чоң чеберчилик менен сүрөттөгөн чыгармадагы бул кырдаалда биз жогоруда сөз кылгандай эпизоддон-эпизодго кылдаттык менен өөрчүтүлүп окурманды кызыктырып жүрүп отурат. «Бүт жол бою каргашалуу кат эсимден кетпеди. Анын үстүнө ал конверт көзүмө сайылган кылкандай болуп дал мандайымда, шиттин үстүндө жатат. Кайгым катуурак болсун дегенсип, дал ошол жерге өзүм таштап койгон экенмин...»¹ – эпизоддо берилгедей ал каттын айынан ойдо жок күтүлбөгөн окуялар болуп кетти. Балким бул кат болбогондо окуя башкача болоор эле. Анын айынан атасы Жанузактан ажырашты. Ал эми Мунабия адамдардын жасаган тайданган көз карашына өзүнүн келише алабастыгын билдиргендей, өзүнүн ички бугун чыгарып «кошогун» кошуп айтып кетти. «Элди билбейм, менин бут көңүлүм ири алды Мунабиянын ушул азыр атама айтып турган сөздөрүнө байланды. Бир отургуч алып алдым да үн чыккан тушка ыктай олтуруп, ысык чалган көздөрүмдү бекем жумдум...

Бий бүткүчөктү баштарын жерге кулатып дым отурган элдин жону агшак болуп кетти. Жер аппак, боз уй аппак, талдар аппак, асман аппак. Кошоктун күчүнө мен ошондо айраң болдум. Кошоктун сыйкыры менен табигат өзгөрүп жаткансыды мага. Кирпик көтөрүп байкап турсам алардын чынында эле ушул мүнөттө Мунабиянын тагдырына диттери биригип, ага кошула баарынын тең аялдык жааты козголуп, баарысы төп адамдык, аялдык бийикшертти бир кол менен тутамдап чогуу туушкансыды. «Көрдүнөрбү аял деген кандай асыл зат болот? Көрдүнөрбү аял деген көңүлү бапестеген адамына кандай берилет. Тирүүсүндө да, о дүйнө кеткенде да аял андай адамын бийик урматтап көкөлөтө алат» дешкенсип, ошонусу менен алар мына ушул саатта бизден, эркектерден кыйла жогору көтөрүлүп тургандарын өздөрү да сезип жатышты окшойт»⁴ - мында айтылгандай муну менен ал канчалык оор кыйынчылыктар болгон күндө да, өзүнүн сүйүүсүнүн күчтүүлүгүн, түбөлүктүүлүгүн, туруктуулугун көрсөтгү. Жазуучу каарманын турмуштагыдай ишенимдүү сүрөттөгөн. Мунабиянын образы кыргыз

адабиятындагы эң мыкты түзүлгөн аялдын образына кирет.

Автор өз чыгармасы аркылуу аял затынын өзгөчөлүгүн көрсөткөн образ жараткан.

Мунабия өз сүйүүсү үчүн баарын чыдап көтөрдү. Ырас ал жаш кезинен тарта Жанузакты сүйдү, бирок ага каршы эч жаман нерсе жасаган жок. Ал өзүнүн бийик адамкерчилик сапатын жогору тутту. Мунабия эрки бош аялдардан болгондо өз махабаты үчүн ар кандай түйшөлүүлөргө түшүп, түмөн санаага батып, анын үй бүлөсүнө наалат келтирет эле. Жок ал анте алган жок, анткени ал өз сүйүүсүн жогору койду, купуя Сүйдү. Жетпеген сүйүүсүнө акыр аягына чейин туруктуу боюнча кала берди. Ал эл арасындагы айың кептерге мүнкүрөп чөгүп калган жок, анткени өзүнүн да, элдин алдында да анын адамдык абийири таза, бейчеки орунсуз жорук - жосунга барган жок. Ошондой эле автор адамдын улуулугун - ар кандай кысымга, кордукка майышпастыгын, абийир-намысын, бийик-адамкерчилик мамилесинен, жоопкерчилигинен жана да эгер керек болсо бул дүйнөнүн жарыкчылыгынан да өз өмүрүн кыя тургандыгынан да көрсөтөт. Буга карата чыгармадагы Жанузак карыянын образын айтсак болот. Ал өзүнүн тунук таза сүйүүсүн түбөлүк жүрөгүндө сактап кетти. Ар кандай кеп - сөздөргө адамкерчиликтик бийик сапаты жол берген жок. Анын Мунабияга болгон сүйүүсү орто курак жаш кезинен тарта эле болгон. Эрки бош адам болсо, баарына кол шилтеп Мунабияга кетип калмак, ал тескерисинче өмүрүндө кездешкен эң ыйык махабатын жогору баалады, бейчеки ишке бара алган жок. Аны өмүрүнүн аягына чейин көкүрөгүндө бек сактады, башкача айтканда, бирөөнүн бактысын тартып алып, өз бактысын кургузу келген жок. Ал өз үй-бүлөсүнө болгон сүйүүсүн да, аталык милдетин да жогору тутту, өзүнүн сүйүүсүнө кандай назик мамиле жасап аздектей алса, өз үй-бүлөсүн да ошондой аздектей, барктай-баалай алды. Чыгармада берилгендей Жанузактын мүнөзү – токтоо, намыскөй, туруктуу, ак ниет, сырга бек, сөзүнө турган, эң башкысы жогорку адамкерчиликтүү жана адам кадырын түшүнгөн үй-бүлөдөгү эң мыкты ата. Ал өзүнүн өмүрлүк жарын да акыркы сапарына чейин кадырлап - барктай алды. Эл ичинде айтылгандай «өз баркын билген, өзгөнүн да баркына жетет» деп бекеринен айтылбаганын жазуучунун каарманы далилдей алды. Өз баркына да, сүйүүнүн кадырына да, баркына да жете алды. Бул жерден автордун чыгармасынын идеясы «сүйүү» дүйнөдөгү эң ыйык сезим экенин, андыктан аны баалай билип ага этият кылдаттык менен акыл өлчөмүнүн.

тереңинен мамиле жасай билүү керектигин айтат. Ар нерсеге өтө этият калыс мамиле жасай билүүгө чакырат. Ошол эле убакта, ата-энени да урматтай да, ызаттай да, түшүнө да билүү керектигин чыгармасы аркылуу эскертет. «...Мен мурдумду шуу тартып, тамагымды катуу-катуу жасап оройлоно баштадым. Кыжырымдын келгенин атама сездирип жатам. Ошентсем бир маалда атам секин тура баштады.

- Сен эмне, мени тергегени келдиңби? - деди керебетине олтургандан кийин башы калч-калч этип. Баары бүтүп эми сен калдыңбы?

Мени эмне жайыма койбойсуңар ыя?! Мен өлүп берсем жаныңар тынабы?

- Апамдын керээзин айтып атпаймбы, - дедим мен тайсалдай түшкөнүмдү билгизбей.

- Апаң андай сөз айткан эмес! Калп, Ажике жеңендин чыгарганы! Атам адегенде үнү каргылданга катуу бакырып алып, кайра ошол замат ыйламысырап, доошу чыкпай калды...

Туура үч күндөн кийин баарыбыз телеграмма алдык. Келсек небак боз үй тигилип, атам байкуш көк беденин үстүндө, муздакта, жаланкат шейшепке оролуп жатыптыр» - мындагы атасы менен баласынын ортосундагы карама-каршы психологиялык абалын, маанайларынын өзгөрүшү ички татаал санаркоолорун терең абдан чоң устаттык менен тартылган кылдат сүрөттөөлөр окурманды терең ойго салып, боор толгоо менен Жанузак карыянын трагедиясы өкүнүчкө салат. Эгер баласы атасынын ахвалын туура түшүнгөндө мындай жүрөк кейиткен трагедияга айланбайт эле да. Ошондой эле, бул жерде автор трагедияны терей философиялык мааниде берет. Адам баласынын жашоосундагы карама - каршылыктын, кокустуктун, жамандык - жакшылыктын ар убак коштой жүрөрүн, ошондуктан ар нерсеге терең маани берүү менен мамиле кыла билүүгө чакырат. Адам баласынын жашоосу - ары татаал, ары табышмак.

«... Калыстыгы жок бир бейадеп баарыбыздын бетибизге жок жерден көө сыйпап жибергенине чыдабай адегенде абдан катуу жиндендим. өзүбүздү деле күнөөлөгүм жок. Антиш эмнегедир оюма да келбептир. Көрсө ал адамдагы жанагы өзүмчүлдүк деген жаман касиеттин кылган иши окшойт. Анткени, аздан кийин бой токтотуп ойлоп көрсөм чын эле маркум апамды жашырганыбызга үчүнчү жылга аяк басып, ошондон бери атам айылдагы ээн үйдө жалгыз турат»² - эпизоддо көрүнүп тургандай, жазуучу айгемесинде адамдагы эй жаман сапат өзүмчүлдүк трагедиясын - чебер сүрөттөйт. Ал эми чыгармадагы бул трагедия окуянын логикалык өнүгүшүнөн чыгып отурат. Бекеринен А.МХорький: «Материалом художественной литературы служит человек со всем разнообразием его стремлений, деяний, человек в процессе его роста или разрушения»³ - деп айтпаса керек. Анткени чыгармада адам өзүнүн жашоосунда өзүн-өзү өстүрүүнү да, жоготууну да өзүлөрү драмалык жагдайга алып келишет, бирок ал нерселерди болтурбоо үчүн жогоркудай чыгармалар оң натыйжасын берет. Чыгармада Жанузактын балдары кетирген кемчи-

ликтери - окурмандарга чой сабак болот. Себеби, адам турмушундагы этикалык, нравалык аспектерди камтыйт, автор бул проблеманы сүйүү жана аял затынын бийиктиги тууралуу маселелер аркылуу чагылдырат.

Автор Жанузактын кемпири менен өткөргөн өмүрү, алардын жашоосунун маиызы экенин белгилөө менен аял затынын баа - баркын баалап көрсөтсө, ал эми Мунабия аркылуу аял затынын бийиктигин көрсөтөт. Ангеменин психологиялык абалын тереидетип, конфликттерди курчутуп окурманды окуяга аралаштырып, андан ары кызыктырып, ой түйшүгүнө салуу менен көркөмдүк деңгээлин улам арттыруудагы автордун чоң чеберчилик менен колдонгон ыкмасы. Чыгармада автор адамдын ички чыялган турмуштук мамилесинин ситуациялык фонунда психологиялык анализдөө каражатын колдокуу менек адамдын ички жан дүйкөсүн ачат. Ал каттагы Жанузак ким өзү? Жанузак колунан көөрү төгүлгөн уста, ички руханий дүйнөсү абдан бай адам. Ал - ак ниет, бирөөгө жамандыгы жок, эң негизгиси бийик адамкерчиликтүү жана сүйүүгө туруктуу адам. Жазуучу сүйүү улуулардан урпактарга эстафета сыяктуу берилерин айтуу менен анын эч качан, эч убакта эскирбестигин белгилеп кетет. Арийне ал Жанузактын жүрөгүнө жөн эле жерден тутана калбаганы чыгармада маалым. Чыгармада көрүнүп тургандай, эртедир - кечтир бир мезгилде махабат сезими адамдарда пайда болору турмуштук мыйзам ченемдүүлүк экени көрүнүп турат. Бирок, чыгармадагы Жанузактын үй-бүлөсүнө болгон сүйүүсүнүн туруктуулугу, анын Мунабияга болгон жеке сүйүүсүнүн жогору экенин айгинелейт. Өзүндөгү «махабат» сезиминин канчалык күчтүү экенине карабай, аталык, үй-бүлөлүк милдетин жогору койду. Ал аны да, өзүн да беймазага салган жок. Ал Мунабияга болгон сүйүүсүн таза-тунук боюнча сактоо менен өз сүйүүсүндө туруктуу боюнча кала берди.

Жыйынтыктап айтканда, Казат Акматов жогоруда айтылгандай, проза жанрында бир топ салмактуу, ийгиликтүү изденүү менен эмгектенген. Анын кыргыз адабиятында бул тармакка кошкон чои салымы бир топ эле көзгө көрүнөөрлүк десек туура келет.

Адабияттар:

1. К.Акматов Тандалмалар.-Бишкек, 1992-ж., 645-6.
2. Укубаева Л. Азыркы кыргыз адабиятынын арымы.- Бишкек, 1995,86-6.
3. Горький А.М. Собор. Соч. В 30-ти т. - М.:
4. Гослитиздат, 1953.,27.-ст.254-255.

¹ Ошол эле китепте - 661-662-66.¹ ошол эле китепте-643-6.

¹ Горький А.М. Собор. Соч. В 30-ти т. - М.: Гослитиздат, 1953., т.27.-ст.254-255.

Рецензент: д.филол.н., профессор Турдугулов А.Т.